

STUDIECENTRUM RECHTSPLEGING
TRAINING AND STUDY CENTRE FOR THE JUDICIARY

De Hollandse Magistrale Nieuwe

De eerste 100 rio's en profil

Albert Klijn | Barend Koch | Ansje Kraaienbrink

Vlaggetjesdag

“Zeggen dat er andere en betere rechters nodig zijn en dat we de verkrijging daarvan proberen te bewerkstelligen via de nieuwe rio-opleiding, is gevaarlijk. Het publiek zou kunnen denken dat er met de huidige generatie rechters iets mis is en dat doet afbreuk aan het vertrouwen in de rechterlijke macht”.¹ Herkent u dat? Ik herkende die angst niet en dat schreef ik ook in mijn blog.² “Toen er enige tijd geleden een nieuwe Mini op de markt kwam, dacht ikzelf in het geheel niet dat er met mijn huidige Mini iets mis was. Integendeel, ik prees mij gelukkig dat ik te maken had met een organisatie die openstond voor nieuwe ontwikkelingen(...). Het zou mij eerder nerveus gemaakt hebben als ik te maken had met een autofabrikant die over zijn model uit 1956 gezegd had dat er eigenlijk niet zoveel aan veranderd hoeft te worden omdat de kern van een auto nog steeds een motor is.”

Aan deze verbale schermutseling moest ik terugdenken toen ik met anderen zat te praten over wat we van de kant van SSR zouden kunnen doen ter gelegenheid van het eerste Rio-congres. Onze vlaggetjesdag, om in de beeldspraak te blijven. Op zo'n moment vallen de gebruikelijke termen als 'eens even terug kijken' en onvermijdelijk daarop volgens 'reflecteren' op de "vangst" van de eerste twee jaar. Woorden die, als we niet oppassen, ongemerkt het gevaar met zich brengen dat we een gevoel van plezier smoren in somberheid, want tussen ideaal....

Nu ik smul van het eindresultaat, realiseer ik mij weer eens hoe trots we mogen zijn om als SSR te kunnen bijdragen aan de kwaliteit van de vangst. Natuurlijk, die is primair toe te schrijven aan degenen die betrokken zijn bij de vangst, die kennelijk het net op het juiste moment weten uit te werpen. Maar eenmaal aan boord moet er nog met het nodige vakmanschap gewerkt worden voordat deze aan de staart genomen naar binnen kan glijden. Maar die vakmanschap moet er wel zijn en ook bijgehouden worden. Geen wetenschappelijk, diepgravende evaluatie, maar een fris betoog dat hopelijk leidt tot een gesprek waarbij u de lippen aflikt.

Proeft u mee?

Rosa H.M. Jansen MPA
voorzitter College van Bestuur SSR

¹ Jos Tromp in: *Trema*, januari 2015, jaargang 38/1, pag.3

² Rosa.Jansen, blog 'Wij zijn okay', *ssr.nl*

Vooraf

In 2010 vormde het 50-jarig bestaan van SSR aanleiding voor een enquête onder de toenmalig in opleiding zijnde raio's. SSR wilde wel eens weten wat voor vlees men in de kuip had qua herkomst, hoe men aankeek tegen ontwikkelingen binnen de samenleving en de magistratuur en niet in de laatste plaats hoe het oordeel luidde over de opleiding. Van het onderzoek is verslag gedaan onder de titel: *Magistrale perspectieven: de raio's 2010*.³

Eén van de belangrijkste conclusies in het rapport luidde dat raio's een verkeerd, soms zelfs extreem verkeerd, beeld hadden van hetgeen de samenleving denkt over de rechterlijke macht. De burgers blijken op veel punten een ander standpunt in te nemen dan de raio's dachten. Om de raio's meer inzicht te laten krijgen in wat er onder de bevolking leeft, zou tijdens de opleiding meer aandacht moeten worden besteed aan actuele maatschappelijke onderwerpen, aldus de onderzoekers. Dit zou het maatschappelijk anker van de rechtspraak beter doen 'gronden'. Bepaald kritisch stonden de raio's tegenover het optreden van de magistratuur in de media en de openbaarheid.

In mei 2015 werd ter gelegenheid van de afronding van de opleiding door de laatste raio-lichtingen het laatste congres georganiseerd onder de titel *De rechtspraak binnenstebuiten*. Ook dat gaf weer aanleiding tot een empirische verkenning onder de raio's. Centrale thema's van dat onderzoek waren enerzijds de publieksgerichtheid van beide beroepsgroepen - het OM en de ZM - en het onderlinge vertrouwen tussen de beide groepen. Die thema's sloten duidelijk aan op de in de eerdergenoemde enquête aangesneden onderwerpen.⁴ Beide groepen raio's vonden dat zowel rechters als officieren zich feitelijk responsiever gedragen dan de bevolking van hen verwacht. De omgang met de media bleek echter in de ogen van de raio's nog niet erg soepel te verlopen. De bevindingen van de peiling naar het onderling vertrouwen - een noodzakelijk gegeven voor het adequaat functioneren van de beide centrale spelverdelers in het strafrechtelijk speelveld - brachten enkele craquelé scheurtjes aan het licht, maar de tijden van een scherpe polarisatie tussen OM en ZM (de jaren negentig) lijken achter ons te liggen.

In 2014 startte de Initiële opleiding voor rio's en oio's⁵: een nieuw begin met ambitieuze aspiraties. De rio-opleiding kent een drie maanden durende voorfase. Daarin wordt gewerkt aan een persoonlijk opleidingsplan en een zelfevaluatie. Voorst wordt ruim aandacht besteed aan aspecten van het rechterswerk die de leerwerk omgeving overstijgen, waaronder een oriëntatie op magistratelijkheid, professionalisering en beleid. 'Magistratelijkheid, Professionalisering en Beleid' is één van de vijf onderscheiden eindtermengebieden of thema's van de initiële opleiding. De thema's bestrijken wat een goed functionerende rechter/raadsheer doet en hoe die dat doet, op een manier die de te onderscheiden rechtsgebieden overstijgt. Essentiële situaties, waarin de magistraat zich geplaatst ziet voor dilemma's, vragen immers telkens om een positiebepaling: 'Welke rechter wil en kan ik zijn?' Die vraag refereert aan andere vragen zoals: Welke rechters vraagt de samenleving? Welke waarden en normen zijn leidend voor het instituut Rechtspraak? Hoe verhouden deze zich tot mijn persoonlijke waarden?⁶

Bij de uitwerking van dit themaonderdeel in de voorfase is besloten om de rio zichzelf te laten positioneren aan de hand van een 'zelf-test'. Deze bestaat uit een vragenlijst met vijf MPB-gerelateerde rubrieken, die door de betrokkenen afzonderlijk wordt ingevuld. Na invulling ontvangt ieder zijn eigen score-profiel. Vervolgens worden in gezamenlijke bijeenkomsten de overall-beelden besproken. Dit met het oog op een persoonlijke en gezamenlijke oriëntatie op deze onderwerpen aan het begin van de opleiding.

Twee jaar na de start van de nieuwe initiële opleiding (eind 2015) waren 113- rio's ingestroomd. Van 109 daarvan hebben we gegevens op basis waarvan een profiel van de 'Hollandse Nieuwe' kan worden geschetst. Dat treft men hierna aan.⁷

Is zo'n portret op zichzelf al waardevol, niet ontkend kan worden dat er bij aanschouwing ervan de vraag rijst: in hoeverre zijn er binnen de rio-opleiding andere mensen aan het werk gegaan in vergelijking met de eerder initiële opleiding? Dat is kort gezegd de vraag die ten grondslag aan dit stuk ligt.

³ Van der Kraats e.a. 2010; uitgegeven door SSR; vindplaats https://ssr.nl/uploads/Pdf-documenten/Boekjes/SSR_boekje%20enquête.pdf

⁴ Inmiddels zijn de resultaten van het onderzoek gepubliceerd in een tweetal artikelen. Albert Klijn en Jacqueline van der Schaaf; *De jonge magistratuur 'binnenstebuiten'* (2016), <https://ssr.nl/uploads/Pdf-documenten/onderzoek%20publieksgerichtheid.pdf> Jacqueline van der Schaaf, Albert Klijn en Henk Elffers; *Kijken naar jezelf en naar elkaar*, *Trema*, januari 2016, pp. 21-27.

⁵ Ter voorkoming van misverstanden: gelet op het zeer kleine aantal oio's dat in de eerste twee jaar is ingestroomd, beperkt dit betoog zich tot de rio's.

⁶ De verhouding – beter: spanningsrelatie – vormt onderwerp van het proefschrift van S. Dijkstra, *De rechter als evenwichtskunstenaar. De vrijheid van de rechter om zijn persoonlijke meningen en overtuigingen te uiten* (Open Universiteit), 2016, Boom Juridisch.

⁷ Uit analyse van de data weten we dat er tussen de beide jaargangen geen opmerkelijke verschillen in scores worden aangetroffen. De samenvoeging verduistert dus nergens interessante uitkomsten.

De concerncode voelt u zich lid van de rechtspraak?

“I wouldn’t want to belong to a club that would have me as a member”

‘Herkent u dat’, dat gevoel van die Groucho? Vast wel. Geen zin om ten onder te gaan in een verzameling van koekjesbakkers. Individualiteit, daar gaat het om bij de rechtspraak, nietwaar. Natuurlijk, u maakt deel uit van de Rechtspraak. Voelt dat echter wel zo natuurlijk?

Robert Dijkgraaf, onze welbespraakte vertegenwoordiger van dé Nederlandse wetenschap, schreef in een van zijn columns in NRC-Handelsblad (3 januari 2015) over een in zijn ogen opmerkelijk kenmerk van die sector: “Een fysicus aan een Nederlandse universiteit zal zich even verbonden voelen met de natuurkunde als met de instelling. Deze disciplinaire samenhang is een groot goed. Een robuust wetenschapssysteem vereist „schering en inslag”: verticale binding in de vorm van krachtige universiteiten en onderzoeksinstituten, en horizontale binding binnen de vakgebieden.”

Zou iemand dat ook van de rechters en de Rechtspraak in ons land zeggen? Zou uzelf dat doen? Misschien wel; waarom ook niet?

1 Het rechterbeeld

Wie een beroep kiest, heeft minstens impliciet een beeld van dat beroep voor ogen; van wat men te doen krijgt en welke eisen aan een goede beroepsuitoefening gesteld worden in de samenleving. Tegelijkertijd beseft men wel dat de praktijk niet altijd op alle punten aan dat normatieve verwachtingsbeeld zal voldoen. Tegen de achtergrond van deze gedachte is het interessant om nieuwkomers te vragen naar dat beeld, zowel in normatieve als in feitelijke zin.

Het instrument dat voor dit onderdeel gebruikt wordt, is gebaseerd op een al wat ouder onderzoek waarin aan een steekproef uit de Nederlandse bevolking gevraagd werd naar de eigenschappen waarover een goed rechter zou dienen te beschikken. Daarbij werden 10 eigenschappen voorgelegd. De frequentie waarmee elke eigenschap genoemd werd, biedt een 'normatief beeld' van het rechterschap.⁸

10 eigenschappen van belang voor een goed strafrechter

Rechtvaardig Onpartijdig Onafhankelijk Kritisch Goed luisteren Goed jurist Verplaatsing in het slachtoffer Verplaatsing in de dader Kennis van de samenleving Streng

Het resultaat verraste de onderzoekers blijkens hun mededeling dat juist die eigenschappen die verband houden met de contactvaardigheid van een rechter; kunnen luisteren, zich kunnen verplaatsen in slachtoffer en dader, weten wat er in de samenleving speelt, beduidend lager scoorden dan de klassieke aan een rechter toegeschreven eigenschappen als rechtvaardigheid, onpartijdigheid en onafhankelijkheid.

Een dergelijk beeld informeert ons over de normatieve; daarnaast is ook nog de kant van de feitelijke beroepsuitoefening. Vanuit die overweging hebben we de vraagstelling verdubbeld.⁹ Daarom is ook gevraagd naar de mate waarin men denkt dat bedoelde eigenschap daadwerkelijk in de praktijk van de rechtspraak in ons land wordt waargemaakt door de rechter. Tevens kon men - anders dan bij de oorspronkelijke vraagstelling - elke eigenschap waarderen op een schaal van 1 (zeer onbelangrijk in normatieve zin; zeer zeker niet aanwezig in feitelijke zin) tot 10 (zeer belangrijk/zeer zeker aanwezig). Daarmee verlossen we de respondenten van de moeilijkheid om eigenschappen die men van evenzeer belang acht, toch te moeten ordenen en dus een andere score geven.

Via een drietal 'spinnenwebben' worden de resultaten van de beantwoording van vragen naar de rechterbeelden. Op elk van de 10 ribben van het web staat de gemiddelde score van respondentgroepen. Figuur 1.1 laat zien dat de rio's in normatief opzicht geen ander beeld van het rechterschap hebben dan een (kleine) responsgroep van in 2013 ondervraagde meer ervaren rechters.¹⁰ Gezien die omvang brengt de vergelijking wel grote voorzichtigheid met zich. Men ziet dat de lat bij de rio's ten aanzien van alle aspecten vrij tot zeer hoog ligt: de gemiddelde score over alle eigenschappen berekend bedraagt 8.5. Met één uitzondering: strengheid. Dat is verreweg de laagst gewaardeerde eigenschap met een score van 6.2.

Figuur 1.2 toont zowel het normatieve beeld dat de rio's huldigen als hun beeld van de feitelijke praktijk. De afstand tussen de beide scores is de 'kloof' die men percipieert tussen beide. De praktijk blijft ietwat achter bij de norm; berekend over alle aspecten: 0.7 punt. Gering dus, maar waar het gaat om de luistervaardigheid is het verschil 1.5. Dit is een opmerkelijk resultaat te noemen, gegeven het belang dat doorgaans in alle toonaarden aan die beroepsvaardigheid wordt gehecht. Daarover zo aanstonds nog meer. Ook valt op de afwezigheid van de kloof waar het gaat om het streng optreden. De huidige rechter is in de ogen van de rio streng genoeg.

⁸ Het geloof in de kloof, in: *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter*, J.W. de Keijser & H. Elffers (red), Boom Juridische uitgevers, Den Haag 2004, pp.64-65. Strikt genomen moet men spreken van het 'strafrechterschap' want het onderzoek stond geheel in het teken van het strafrecht. Nu is de strafrechtpraktijk, zo weten we uit onderzoek, ook dé referentie voor de gemiddelde burger waar het gaat om het beeld van de rechtspraak en de rechter. Vandaar dat we in generale zin spreken over het rechterbeeld.

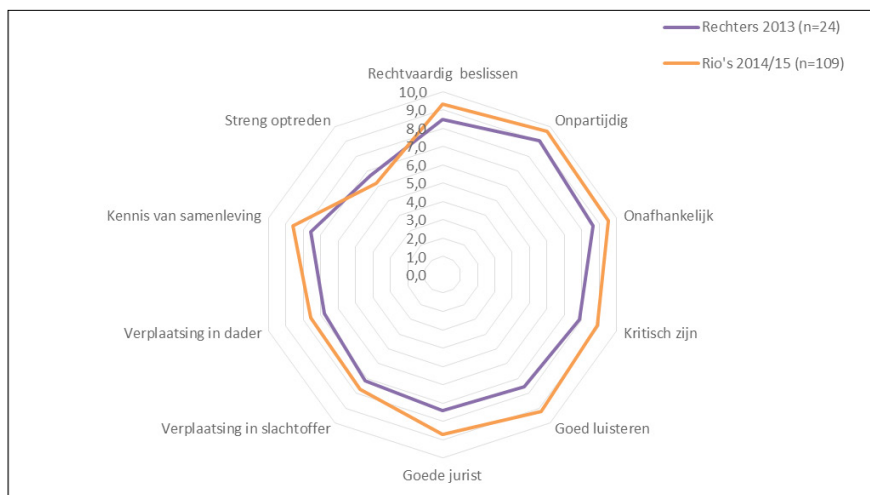
⁹ Dat is gedaan door ondergetekende en Marnix Croes (medewerker WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie) in het kader van het evaluatieonderzoek naar de effecten van de TV-serie *De rechtbank* die in 2010/2011 is uitgezonden. Het onderzoekverslag treft men aan op: <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Eindrapportage-Effect-de-rechtbank-op-Kennis-en-houding.pdf>

¹⁰ De responsgroep heeft een gemiddelde beroepservaring van 7 á 8 jaar, is qua geslacht een afspiegeling van de werkzame rechters op dat moment en bevat rechters werkzaam op diverse rechtsterrein.

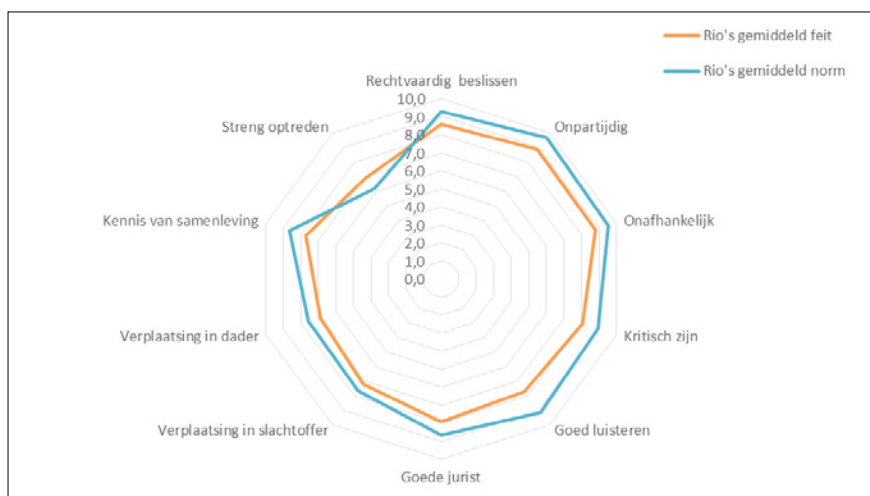
Een andere, ook interessante vergelijking biedt figuur 1.3 waar het beroepsbeeld van de rechter bij de gemiddelde Nederlander wordt weergegeven.¹¹ Het eerste wat opgemerkt moet worden is dat het perspectief van de kant van de rio's (net zoals bij de ervaren beroepsgenoten) ten aanzien van streng optreden duidelijk afwijkt van dat van de Nederlandse burgers. Burgers vinden - anders dan de professionals - 'strengheid' net zo belangrijk als eigenschappen als rechtvaardigheid of onpartijdigheid, om maar een paar klassieke eigenschappen te noemen. De gemiddelde normatieve score voor strengheid bij de burgers bedraagt 8.0, duidelijk hoger dus dan de 6 bij de professionals; een spanningsveld dus. Direct wordt ook zichtbaar dat het feitelijk gedrag van de rechters in de ogen van de burgers op dit punt evenzeer achterblijft bij de norm die men huldigt. Opmerkelijk genoeg: niet méér dan bij andere eigenschappen het geval is. De kloof bij strengheid bedraagt 1.4 vergelijkbaar met die bij rechtvaardigheid (1.5) en bij onpartijdigheid (1.4). De overall-kloof bedraagt 1.1.

Dit alles zou erop wijzen dat de vaak in opinieonderzoek gereleveerde onvrede over de rechter zich niet concentreert op strengheid. De figuur biedt een aanwijzing voor de richting waarin men de oorzaak wel zou mogen zoeken: de discrepantie in de mate van aandacht voor het slachtoffer en dader. Waar het magistrale perspectief geen onderscheid maakt getuige de (hoge) score op beide eigenschappen, acht de burger de aandacht voor de dader - normatief een score van 6.5 - heel wat minder geboden dan die voor het slachtoffer: 8.2. Wellicht denkt de burger dat de aandacht voor de dader ten koste gaat van die voor het slachtoffer die daarmee tekort gedaan zou worden. Die gedachtegang laat ruimte voor onvrede over de strafhoogte zonder dat die onvrede direct en eenduidig toe te schrijven valt aan een hoog punitieve houding van de burger en een softe strafrechter.¹²

Figuur 1.1 Normatief rechterbeeld

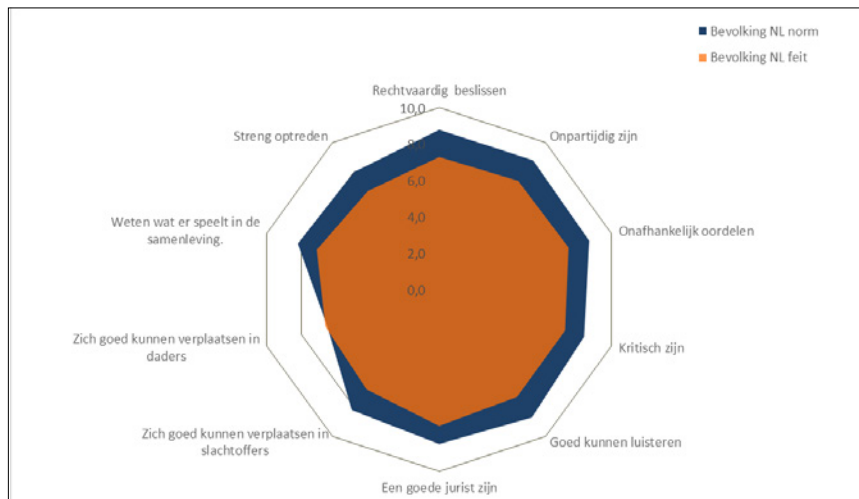
Figuur 1.2: Rechterbeeld rio's 2014/2015 in 10 eigenschappen (n=109)

¹¹ Het onderzoek is uitgevoerd door het onderzoeksbureau Mediatest BV te Amsterdam eind 2013. Eerdere versies stammend uit 2010 en 2012 resulteren in identieke bevindingen.

¹² Zie: M. Croes, Heeft de burger vertrouwen in de rechter?, in: *Recht van onderop; Antwoorden uit de rechtssociologie*, M.L.M Hertogh, H.A.M. Weyers (red), *Ars Aequi* 2011, Nijmegen, pp.301-324. Hij merkt op dat de burger de te lage straffen primair toeschrijft aan de softe wetten dan aan de softe rechter, terwijl in werkelijkheid de rechter lagere straffen oplegt dan hij wettelijk gezien zou kunnen.

Figuur 1.3: Rechterbeeld Nederlandse bevolking 2013 in 10 eigenschappen (n=526)

Nog een laatste opmerking, daarbij terugkomend op het aspect: luistervaardigheid. Zoals opgemerkt: hier manifesteert zich een naar verhouding grote kloof tussen de gehuldigde professionele norm en de professionele praktijk. Een dergelijk absoluut verschil werd ook aangetroffen in eenzelfde eerdere peilingen onder steekproeven uit de bevolking in 2011(n=526) en 2012 (n=1000). Maar aan de gevonden verschillen kan statistisch geen betekenis worden gehecht omdat ze op toeval kunnen berusten.¹³ Men kan dus volhouden dat in de ogen van de burgers er op dit punt niets schort aan de magistrale vaardigheid. Dat zou ook in lijn zijn met het feit dat binnen de beroepsgroep sinds een groot aantal jaren met behulp van training veel aandacht besteed is aan zittingsvaardigheid, waarbij communicatie uiteraard een grote rol speelt.

Dit alles wordt nog een bevestigd door een bevinding in het evaluatieonderzoek naar het effect van de TV-serie De rechtbank (zie noot 9). De beelden van het optreden van de rechter brachten de kijkers tot een gunstiger oordeel over hun luistervaardigheid, terwijl de niet-kijkers geen verandering vertoonden in hun (voor)oordeel in de twee metingen.¹⁴ Dat hier een denkbare gunstige invloed van de camera op het gedrag van de rechter een belangrijke rol zou hebben gespeeld valt te weerleggen met een beroep op de uitkomsten van een ander, eerder observatieonderzoek uit de periode juni 2006- maart 2007 door Van der Linden.¹⁵ Daarbij werd het verloop van 150 comparitiezittingen in de civiele (handel) sector van twee gerechten (Den Bosch en Utrecht) systematisch geanalyseerd. Twee bevindingen zijn hier relevant. Ten eerste dat de rechters in het merendeel van de zittingen partijen niet of hoogstens éénmaal in hun betoog onderbraken en daarnaast vaak het door partijen naar voren gebrachte samenvatte. Wél bleek dat de rechters zelf om en nabij driemaal zo lang aan het woord waren dan de partijen. Nu vormt dat laatste geen tegenspraak met de eerste bevinding. Wel kan het bij de professionals de indruk wekken dat ze te veel aan het woord zijn en dat als het ware zelf negatief terugkoppelen in hun besef dat ze te weinig luisteren. Het is in the eye of the beholder.

¹³ In de steekproef van 2012 (n=1000) bedroeg de gemiddelde kloof (berekend over alle 10 eigenschappen) 1.5 en bij 'goed kunnen luisteren' was die 1.7; voor 2013 (n=526) waren de scores: 1.1 en 1.4.

¹⁴ Voor de niet-kijkers geldt dat de totale gemiddelde kloof (tussen normen en feitelijk gedrag) inop de meting vooraf 1.8 bedroeg en die op het aspect luistervaardigheid 2.2. Dat bleef ongewijzigd in de meting na afloop van de serie. Bij de kijkers bedroeg de gemiddelde kloof bij de voormeting 1.5 en die specifiek ten aanzien van luistervaardigheid 1.8. Na afloop van de serie bedroegen die scores op beide aspecten 1.0.

¹⁵ J. van der Linden, Zitten, luisteren en schikken. Rechtvaardigheid en doelbereik bij de comparitie na antwoord, Research Memoranda nr. 5, jrg. 4 2008, (pp. 40-42), Raad voor de Rechtspraak, Den Haag. Zelfde gegevens later ook gepubliceerd in dissertatie: De civiele zitting centraal: informeren, afstemmen en schikken, 210, Wolters Kluwer Business, Oegstgeest.

2 De responsiviteit van de rechter

De blik naar buiten, naar de samenleving - de externe oriëntatie - is een van de thema's waaraan binnen de Rechtspraak gedurende de laatste twee decennia grote aandacht is besteed. Dat is een ietwat ingewikkelder vraagstuk dan het lijkt: de rechter moet enerzijds oor hebben voor de opvattingen in de samenleving maar tegelijkertijd een beetje doof blijven omwille van diens mentale onafhankelijkheid bij het rechtspreken. Hoe zich op te stellen? Daarover geven/gaven meerdere auteurs de rechter advies en nog wel verschillende. De ene zegt: actief de burger opzoeken en zich actief bewegen op het domein van de media (Van den Brink, 2008), de ander zegt: afstand houden (Chavannes, 2011, Frissen 2012).¹⁶

Beide adviezen zijn onder één noemer te brengen via een begrip als responsiviteit. Die term, ontleend aan de Amerikaanse sociologen Nonet & Selznick, verwijst naar een zodanig optreden van de rechter dat zichtbaar wordt dat deze kennis heeft van en begrip heeft voor hetgeen zich in de samenleving afspeelt en tevens laat zien in welke mate die kennis en dat begrip een rol hebben gespeeld in het oordeel in het geval dat voorligt. Om die rol overtuigend te kunnen spelen is het noodzakelijk dat de rechter goed zicht heeft op wat de burger verlangt (of juist niet) en hoe zich tot die positie van de burger te moeten verhouden. Voor een goed verlopend communicatieproces is het noodzakelijk dat men de ander en diens opvattingen weet te plaatsen.

Responsive law

'Law and Society in Transition: Toward Responsive Law' zo luidde het tweede deel van de titel van het kleine boekje dat Philippe Nonet & Philip Selznick in 1978 publiceerden. De titel verraadt al dat hier een evolutionaire (of misschien juist: een wenselijk geachte) ontwikkeling werd gepresenteerd. Van 'repressive law' - gekenmerkt als instrument van de machthebber - en 'autonomous law' - een op bureaucratische leest geschoeid regelstelsel - naar 'responsive law' dat geen scherpe scheiding maakt tussen recht en politiek en gericht is op probleemoplossing. Dat laatste vergt uiteraard een grote communicatieve competentie van de rechters.

De gedachte dat burgers en rechters nogal kunnen verschillen in hun perceptie van de opvattingen van de burgers en van elkaars (gewenste) positie, bracht de onderzoekers Elffers en De Keijser ertoe om de gebruikelijke metafoor van 'de kloof' te vervangen door die van het meervoud.¹⁷ Zij onderscheidden een feitelijke kloof, wanneer gehuldigde opvattingen door partijen aantoonbaar verschillen, naast een gepercipieerde, wanneer de door een partij aan de andere partij toegeschreven opvattingen niet met de feitelijke opvattingen overeenstemmen. Juist de gepercipieerde kloven leiden snel tot misverstanden; men denkt als rechter te handelen conform de aan de burger toegedichte verwachting, maar de burger had die verwachting niet met alle gevolg van dien. En vice versa uiteraard. De opvattingen kunnen zowel betrekking hebben op het actuele (waargenomen) gedrag als het van een rechter verwachte gedrag. Een meervoud van mogelijke kloven dus.

Om na te gaan in hoeverre er sprake was van dergelijke kloven legden de onderzoekers aan zowel een steekproef uit de bevolking als aan een kleine groep rechters (en raadsheren) negen stellingen voor over de mate van responsiviteit van de rechter. In welke mate gedraagt hij zich responsief (feitelijk gedrag) volgens eigen inzicht, in hoeverre deelt de burger dat beeld en welk beeld heeft de burger volgens de rechter van het gedrag van de rechter? En hoe zit het met de opvattingen over het verwachte gedrag? Hieronder treft men de betreffende items aan.

Kloof-items zoals gebruikt door Elffers & De Keijser (2004)

Actueel gedrag:

- rechters nemen te vaak beslissingen die voor de gewone burger niet te accepteren zijn;
- rechters in Nederland zijn onbekend met wat er in de samenleving speelt;
- rechters moeten beter hun best doen om beslissingen uit te leggen aan de gewone burger;
- de Nederlandse rechter zit in een ivoren toren;

Verwacht gedrag:

- om zijn onafhankelijkheid te bewaren, moet de rechter zich in grote zaken afsluiten voor wat het publiek ervan vindt;
- rechters moeten alleen op de zaak zelf letten en niet op wat het publiek er van vindt;
- een rechter kan nu eenmaal niet voorkomen dat sommige beslissingen tot onbegrip in de samenleving leiden;
- ook als het publiek over een misdrijf erg verontwaardigd is, dan moet de rechter in die zaak zijn strafmaat daar niet door laten bepalen;
- het is belangrijker dat een beslissing juridisch helemaal in orde is, dan dat die beslissing in de samenleving geaccepteerd wordt;

¹⁶ De tekst van de drie hier bedoelde Rechtspraaklezingen kan men aantreffen op de site van Raad voor de rechtspraak onder Wetenschappelijk onderzoek - Rechtspraaklezing.

¹⁷ H. Elffers & J. de Keijser, t.a.p., pp. 51-84.

Wij hebben dezelfde items voorgelegd aan de rio's. De bijgaande figuren 2.1 en 2.2 brengen de resultaten daarvan grafisch in beeld.

Toelichting bij de figuren:

Een hoge score (tussen 5 en 7) staat voor de opvatting dat de rechter weinig responsief is (of moet zijn);
Een lage score (tussen 1 en 3) duidt op de tegenovergestelde mening: een 'responsieve' positie;
Tussenliggende scores (3-5; het gekleurde gebied) wijzen op een neutrale of ambivalente positionering.

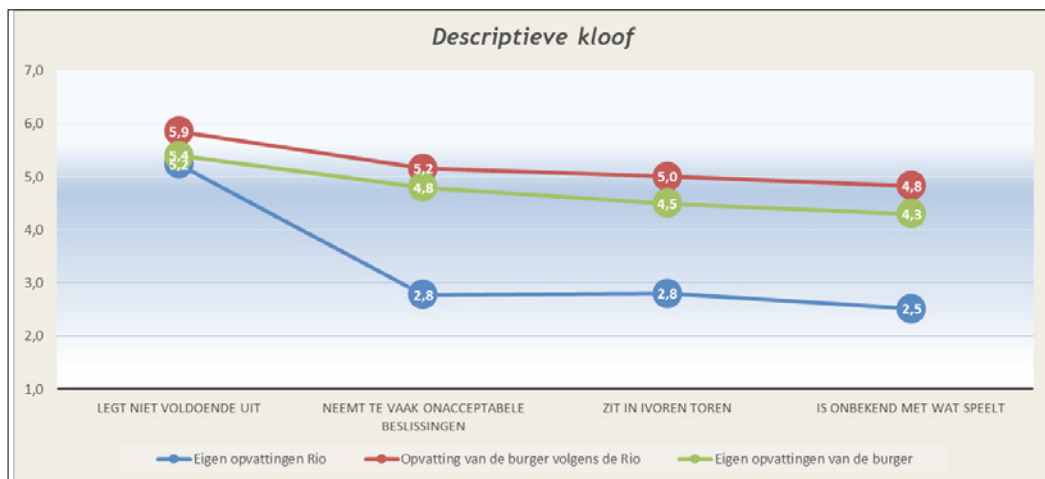
Feitelijk gedrag

Volgens de rio's (blauwe lijn) gedraagt de huidige rechter zich tamelijk responsief; alleen wat betreft het uitleg geven van zijn beslissingen stelt de rechter zich volgens hen geïsoleerd op. De rio's denken dat de burger (rode lijn) een duidelijk andere mening heeft over het gedrag van de rechter: nogal irresponsief. Inderdaad, de mening van de bevolking zelf (groene lijn) wordt door de rio's goed geschat; zij zien de afstand tussen rechter en burger vrij precies.

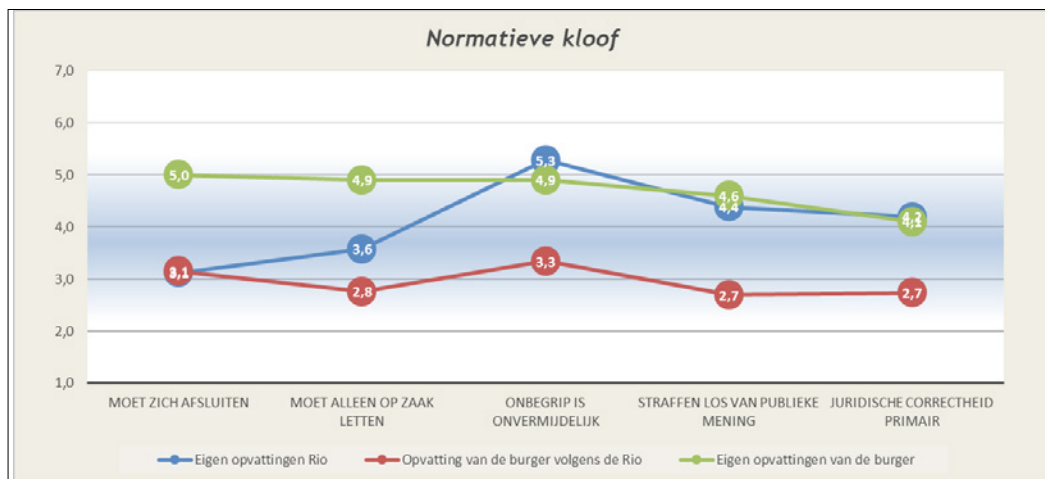
Verwacht gedrag

De verwachtingen van de kant van de rio's (blauwe lijn) ten aanzien van de rechterlijke responsiviteit zijn ambivalent: op nagenoeg alle punten positioneert de rio de rechter in het midden. Deels moet de rechter zich afsluitend, deels zich responsief opstellen. In vergelijking met het feitelijk gedrag lijkt men voor ietwat meer afstandelijkheid van de rechter te pleiten. De bevolking (rode lijn) verwacht, zo denkt de rio, een duidelijk meer responsieve rechter. Maar wat blijkt? Zoveel responsiviteit verwacht de bevolking van de rechter niet (groene lijn). Hier percipieert de rio de verwachtingen bij de bevolking per saldo verkeerd.

Figuur 2.1: Perceptie van rio's 2014/15 en burgers over feitelijk gedrag van rechters

Figuur 2.2: Perceptie van rio's 2014/15 en burgers over verwacht gedrag van rechters

Gezien de intentie van onze exercitie dringt zich de vraag op in hoeverre de nieuwe lichter rechte zich onderscheidt van de oudere garde. Is hun beoordeling van het feitelijk gedrag van de rechter duidelijk afwijkend van die van die rechte zelf? Met nogmaals de kanttekening dat we wat betreft de ervaren rechte slechts beschikken over een zeer kleine responsgroep, brengen we toch de vergelijking van de door beide groepen professionals gehuldigde opvattingen in beeld in samenhang met die van de burgers.

Feitelijk gedrag

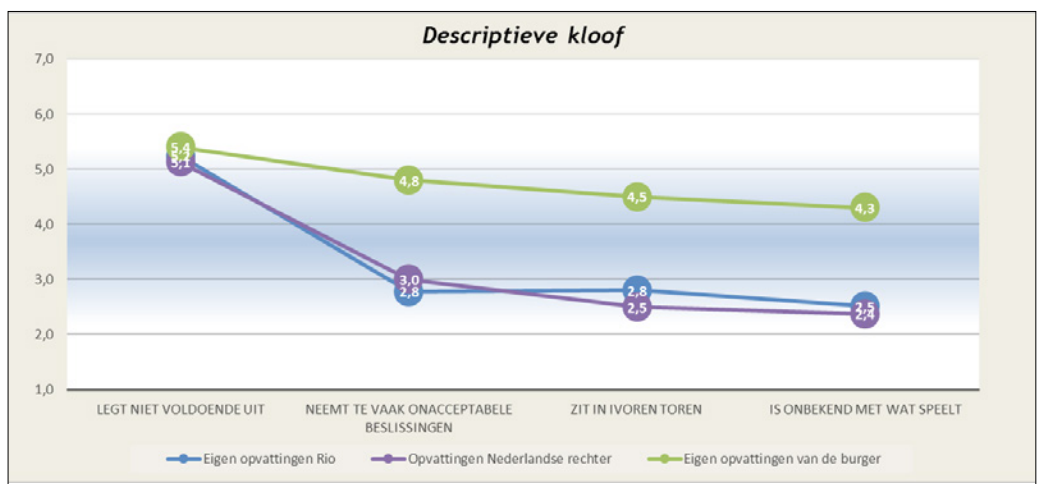
Figuur 2.3 toont aan dat het beeld bij de jonge garde (blauwe lijn) nauwelijks afwijkt van dat van de ervaren collegae (paarse lijn) en voor zover dat wel is, is het beeld ietwat meer uitgesproken. Het gevolg daarvan is dat hun oordeel wat verder afstaat van het oordeel van de burger (groene lijn) ten aanzien van het optreden van de rechter. Hier is dus sprake van een feitelijke kloof tussen opvattingen van burgers en rio's, maar nauwelijks tussen de ervaren en de jongere professionals.

Verwacht gedrag

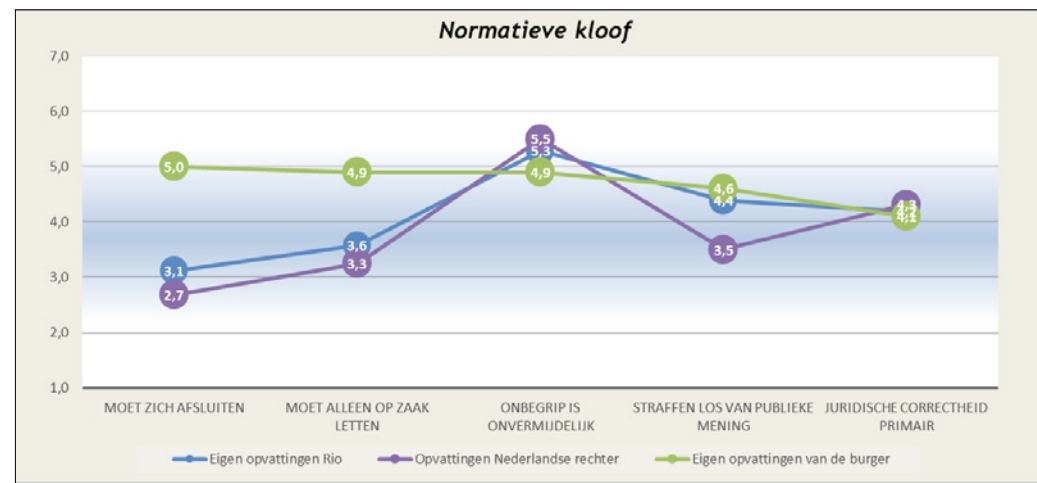
Hetzelfde geldt waar het de verwachtingen betreft; zie figuur 2.4. Jong en oud binnen de Rechtspraak lijken sprekend op elkaar. Daarbij neigen ze beiden naar een grotere responsiviteit dan de burger verwacht. Niet onbelangrijk is het daarbij op te merken dat er een duidelijke kloof tussen professionals en burgerij prijkt juist op punten die direct raken aan de professionaliteit van de rechter: het in alle neutraliteit oordelen (en i.c. bestraffen) over (van) gedrag.

Al met al een beeld dat bepaald geen blijk geeft van een opmerkelijk divergerende instroom in het beroep.

Figuur 2.3: Perceptie van rio's 2014/15 en burgers over feitelijk gedrag van rechte

Figuur 2.4: Perceptie van rio's 2014/15 en burgers over verwacht gedrag van rechte

3 De persoon van de rechter

De tekst van de Referentiefunctie: Rechter vermeldt tal van eigenschappen die een kandidaat-rechter wordt verondersteld te hebben om zijn ambt goed te kunnen uitoefenen.

Functieprofiel rechter (maart 2012)

Onderdeel 6 Essentiële situaties en competenties, punt 3

Onpartijdigheid: in de samenleving bestaat een voortdurende behoefte aan onpartijdig en onafhankelijk gezag waarbij hoge eisen worden gesteld aan integriteit, deskundigheid en snelheid; dit vraagt om een stevig bewustzijn van de eigen positie in de samenleving en binnen de rechtspraak; inzicht in de wijze waarop de symboliek van het recht verbeeld wordt in de rol van rechter alsmede het vermogen om grenzen te bewaken en anderen daar op aan te spreken.

De achterliggende hypothese kan niet anders luiden dan dat de persoon van de rechter ertoe doet. Het zal uitmaken met welke rechter men van doen heeft waar het gaat om kwalitatief goede beslissingen. Een bevestiging van deze gedachte kon men beluisteren - met de nodige nuancerings - in de bewoordingen van de rechters aan het woord in de onlangs uitgezonden TV-serie Kijken in de ziel van rechters (voorjaar 2016). Empirisch onderzoek op dit punt is er in ons land nagenoeg niet. Van Koppen en Ten Kate vonden in hun dissertatie - Determinanten van privaatrechterlijke beslissingen (1984) - geen concludente bevestiging van de verwachting dat karaktereigenschappen een duidelijke relatie zouden hebben met het beslisgedrag.¹⁸

Die aandacht voor de persoon van de rechter keert terug in de uitgangspunten van de Initiële Opleiding. In de toelichting bij de uitgangspunten van het onderdeel Magistratelijkheid, Professionalisering en Beleid leest men: "Verondersteld vertrekpunt voor ieder van de rio's is de vraag 'welke rechter wil en kan ik zijn?' Deze vraag roept een voorliggende vraag op: wie ben ik als persoon? Een van de mogelijke manieren om die vraag voort te beantwoorden is gebruik te maken van het HEXACO-model. De HEXACO is één van de op dit moment gangbare conceptualisering van de persoonlijkheid met behulp van zes (Hexa is zes in het Grieks) belangrijke kenmerken. De meest opvallende afwijking van het zo bekende Big Five model is de toevoeging van de eigenschap 'Integriteit' (Honesty). De dimensies Integriteit, Verdraagzaamheid en Emotionaliteit hebben betrekking op de interpersoonlijke waarde van het gedrag (uitbuiten, vergeven en meeleven). De drie dimensies Extraversie, Consciëntieusheid en Openheid voor ervaringen hebben vooral betrekking op de mate van inspanning die men bereid is te leveren op bepaalde gebieden, respectievelijk sociale activiteiten, taakgerichte activiteiten en idee-gerelateerde.

Honesty-Humility / **Integriteit:**

mate waarin personen oprecht, rechtvaardig en bescheiden zijn en hebzucht vermijden;

Emotionality / **Emotionaliteit:**

mate waarin personen angstig, bezorgd, afhankelijk en sentimenteel zijn;

eXtraversion / **Extraversie:**

mate waarin personen levenslustig zijn, waardering voor zichzelf hebben, sociale situaties opzoeken en zich er comfortabel vinden;

Agreeableness / **Verdraagzaamheid:**

mate waarin personen zachtvaardig, vergevingsgezind, aanpassingsbereid en geduldig zijn;

Conscientiousness / **Consciëntieusheid:**

mate waarin personen ordelijk, ijverig, perfectionistisch en bedachtzaam zijn;

Openness to Experience / **Openheid voor ervaringen:**

mate waarin personen esthetiek waarderen, weetgierig, creatief en onconventioneel zijn.

De rio's is gevraagd deze vragenlijst in te vullen. Deze vragenlijst omvatte 104 items, waarbij elke vraag beantwoord dient te worden op een schaal van 1 (zeer mee oneens) tot 5 (zeer mee eens). De resultaten werden individueel teruggekoppeld en ook op groepsniveau besproken. De gemiddelde scores van de rio's op de zes eigenschappen treft men hierna aan. Elke eigenschap van de HEXACO bevat echter ook een aantal subschalen (facetten) waarop de uiteindelijke score voor die eigenschap berust. In de toelichting komen we wel op die facetten terug.

Integriteit

Integriteit wil in de Hexaco zeggen: oprecht en rechtvaardig zonder hebzucht en superioriteitsgevoel. Met name het onderliggende facet 'rechtvaardigheid' springt er in positieve zin uit. Daarnaast gaven de rio's aan weinig geïnteresseerd te zijn in geld, luxe en status. Opvallend is de naar verhouding lagere score op het deelaspect 'oprechtheid'. Dat wil zeggen dat zij iets meer geneigd zijn om anderen naar de mond te zullen praten om iets voor elkaar te krijgen.

¹⁸ Voor zover bekend is er in ons land geen latere studie in deze lijn verschenen. Zijdellings op dit thema en dan vooral gericht op de meetbaarheid van de persoonlijkheid: E. Rassin, *Niemand is uniek, behalve ik, Bert Bakker*, Amsterdam 2010. Met name hoofdstuk 3: *De onmeetbare persoonlijkheid*.

Emotionaliteit

Emotionaliteit heeft betrekking op de mate waarin personen angstig, bezorgd, afhankelijk en sentimenteel zijn. Rechters die hoog scoren op de eigenschap emotionaliteit zullen sterker geneigd zijn om mee te leven met de emoties van anderen (bijvoorbeeld van slachtoffers). Hoewel de rio's in de terugkoppelingsbijeenkomsten aangaven dat een rechter zeker emoties mag hebben én tonen, vonden zij het niet wenselijk dat deze hierdoor snel wordt overmand. Aan de andere kant is het in hun ogen ook niet wenselijk als een rechter juist heel weinig gevoel, empathie en inlevingsvermogen ervaart en toont. Voor rechters lijkt het hoe dan ook van belang om op een effectieve manier te leren omgaan met emoties. Zelfkennis over deze eigenschap is daarbij een goed vertrekpunt.

Extraversie

Personen die hoog scoren op de eigenschap Extraversie voelen zich in het algemeen op hun gemak in sociale situaties en hebben zelfvertrouwen als ze leiding moeten geven aan een groep mensen. Verder hebben zij een positief zelfbeeld en een hoge mate van energie en enthousiasme. Vooral tijdens zittingen in de rechtszaal lijken deze eigenschappen goed van pas te komen.

Verdraagzaamheid

Een hoge score op verdraagzaamheid wijst op de neiging om compromissen te sluiten, anderen mild te beoordelen, rustig te blijven en boosheid onder controle te houden. Personen die laag scoren op verdraagzaamheid zijn ongeduldig, streng en kritisch in hun oordeel over anderen. Deze eigenschap zal tot uiting komen in de wijze waarop een rechter zich tijdens zittingen opstelt en wat hierin wordt getolereerd. De eigenschap verdraagzaamheid lijkt voor rechters ook relevantie te hebben voor de op te leggen strafmaat (mild versus streng), maar dit verband is nog niet goed onderzocht.

Consciëntieusheid

Consciëntieusheid heeft betrekking op de mate waarin personen ordelijk, ijverig, perfectionistisch en bedachtzaam zijn. De groep rio's scoort hoog op al deze aspecten en vooral 'ijver' en 'bedachtzaamheid' springen eruit. De hoge score op 'bedachtzaamheid' wil zeggen dat zij geneigd zijn om weloverwogen beslissingen te nemen en zich niet laten leiden door plotselinge ingevingen.

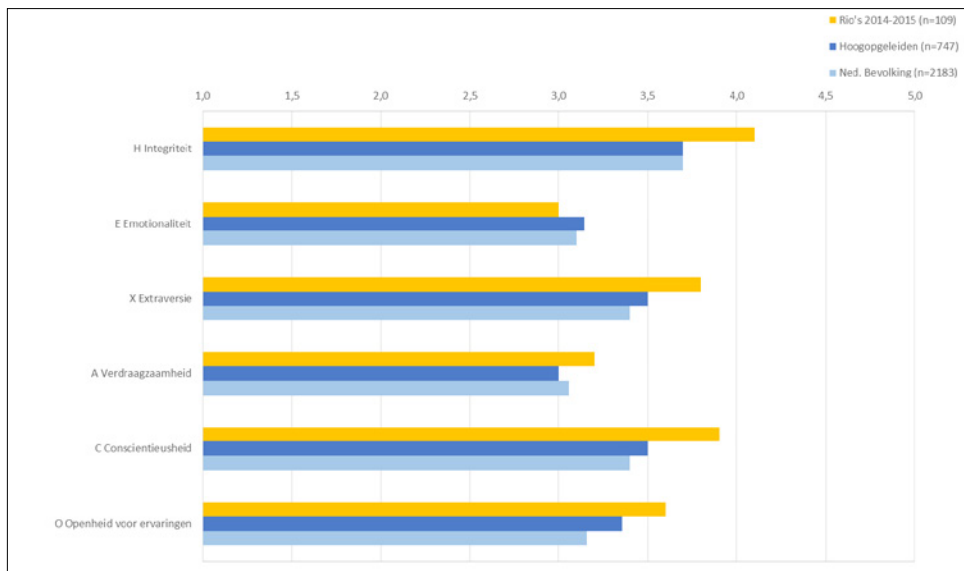
Openheid voor ervaringen

Openheid voor Ervaringen heeft betrekking op de mate waarin personen esthetiek waarderen en weetgierig, creatief en onconventioneel zijn. Dat aanstaande rechters kunnen genieten van kunst en de natuur ('esthetiek') lijkt niet erg relevant te zijn, maar het past wel in een beeld van mensen die een brede belangstelling hebben en bereid zijn zich ergens in te verdiepen. Kenmerkend voor hun open houding is dat zij de moeite willen nemen om zich te verplaatsen in personen met vreemde of radicale ideeën, overigens zonder deze van hen over te nemen. De betekenis van dit profiel wordt pas goed duidelijk als we het plaatsen in de context van de Nederlandse bevolking als geheel en meer specifiek tegen de achtergrond van het hoog opgeleide deel daarvan. Immers de rechterlijke macht rekruteert juist daaruit.¹⁹

Als geheel blijken de rio's op alle eigenschappen significant af te wijken uitgezonderd de eigenschap emotionaliteit. Vergelijking met de hoog opgeleiden uit de bevolking laat zien dat rio's op alle eerder genoemde kenmerken significant afwijken van hun opleidingsgelijken behalve op het punt van openheid voor nieuwe ervaringen. Dat laatste is begrijpelijk als een dergelijk kenmerk in het algemeen academisch geschoolden mag typeren.

En, tot slot, de vraag: verschillen de rio's in dit opzicht van hun ervaren collegae? Nee! Dit als antwoord gebaseerd op de vergelijking met de 24 ervaren collegae. Nee!

Figuur 3.1: Hexaco-scores rio's 2014/2015, Nederlandse bevolking en hoog opgeleiden uit bevolking

¹⁹ Mijn dank aan Rosa den Akker (VU) die de statistische toetsing uitvoerde.

4 Rechterlijke afspraken

'B' in de afgekorte naam van het leerdoel 'MPB' staat voor 'beleid'. Een term die lange tijd welhaast taboe was (en misschien hier en daar nog is) binnen de Rechtspraak. Onbedwingbaar welhaast is de associatie met 'bestuur' en 'management', termen waarover wel een boek valt open te doen zo blijkt.²⁰ De termen raken in elk geval snel een pijnlijke rechterlijke zenuw.

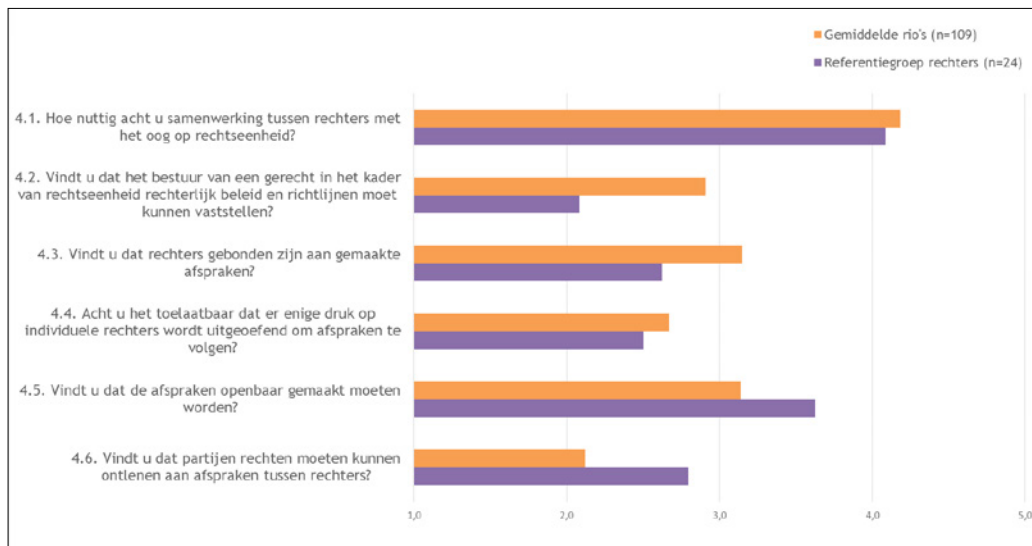
Nu is het evident dat enerzijds onafhankelijke oordeelsvorming en anderzijds samenwerken met collegae omwille van zowel de rechts-eenheid als het beeld van de Rechtspraak naar buiten een moeilijke opgave is. Die opgave speelt zich op verschillende niveaus af. In het kader van de opleiding is het zaak om de juiste gevoeligheid voor gerechtelijk beleid te kweken dan wel verder te ontwikkelen. Dat is het doel van de aan rio's voorgelegde 6 stellingen over het karakter van rechterlijke afspraken. Daarbij is getracht de invloed van afspraken op de eigen handelingsruimte op te voeren om zodoende de beleidsgevoeligheid te toetsen.

Zichtbaar is in de hieronder weergegeven figuur 4.1 dat de rio's nogal ambivalent staan tegenover wat korthedshalve hier aangeduid wordt als 'rechterlijk beleid'. Van alle 6 stellingen tezamen blijkt de gemiddelde score 3, het neutrale (veilige) midden. De scores op de items 4.3, 4.2 en 4.5 doen onwillekeurig denken aan de frase: egeltjesgedrag op; heel voorzichtig dus. Samenwerking met betrekking tot afspraken maken (item 4.1) krijgt de handen op elkaar, maar daarmee kan men het makkelijk eens zijn. Maar dat partijen aan de afspraken rechten zouden kunnen ontlenen (item 4.6) is duidelijk in hun ogen een stap te ver.

Ook hier valt te verwijzen naar de beantwoording van deze vraag door de al eerder genoemde kleine responsgroep van ervaren rechters. Hun antwoordpatroon wijkt qua patroon globaal gezien niet af van dat van jongere garde. Opmerkelijk is wel het naar verhouding grote verschil ten aanzien van item 4.2 - de ervaren rechters vinden de invloed van het bestuur op het vaststellen van richtlijnen minder wenselijk dan de rio's - en ten aanzien van item 4.6 waarmee de ervaren collegae de burgers meer rechten laten dan de rio's wenselijk achten. Een wat bevreemdende uitslag.

Al met al biedt dit onderdeel geen aanleiding te veronderstellen dat een cultuurschok in de beleidsgevoeligheid op korte termijn in het verschiet ligt. Een gegeven dat in de aard van de materie ligt.

Figuur 4.1: Houding van rio's 2024/15 en ervaren rechters ten opzichte van rechterlijk beleid

Toelichting: (1) zeer onwenselijk - (5) zeer wenselijk

²⁰ Zie: P. Frissen e.a., *Governance in de rechtspraak, Research Memoranda 2014-1, jrg.10, Raad voor de rechtspraak*, Sdu Den Haag; W.M.C.J. Rutten-van Deurzen, *Kwaliteitsbevordering en de Raad voor de rechtspraak*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen 2010; E. Mak, *De rechtspraak in balans*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen 2008.

5 Vereisten voor de nieuwe functie

Een nieuwe functie stelt doorgaans nieuwe eisen aan de kandidaat. Bepaalde competenties zullen nieuw moeten worden ontwikkeld of sterker worden aangesproken, terwijl van andere reeds verworven vaardigheden geprofiteerd kan worden. Het voorleggen van een aantal vereisten en de vraag naar de mate waarin elk meer of minder aandacht van de betrokkene vraagt, biedt zicht op zowel het beroepsbeeld dat men heeft als de 'to do list' die men voor zichzelf (al dan niet expliciet) heeft opgesteld.

Figuur 5.1 brengt de lijst in kaart waarbij gemiddelde scores zijn onderscheiden voor drie categorieën, gebaseerd op de vroegere functie waarin men werkzaam was: de Rechtspraak, de advocatuur of in overige juridische functies.²¹ Onderliggend criterium is hier de mate waarin de betrokken sector gekenmerkt wordt door een commerciële aard. De laatste categorie vormt daarbij een tussenliggend midden.

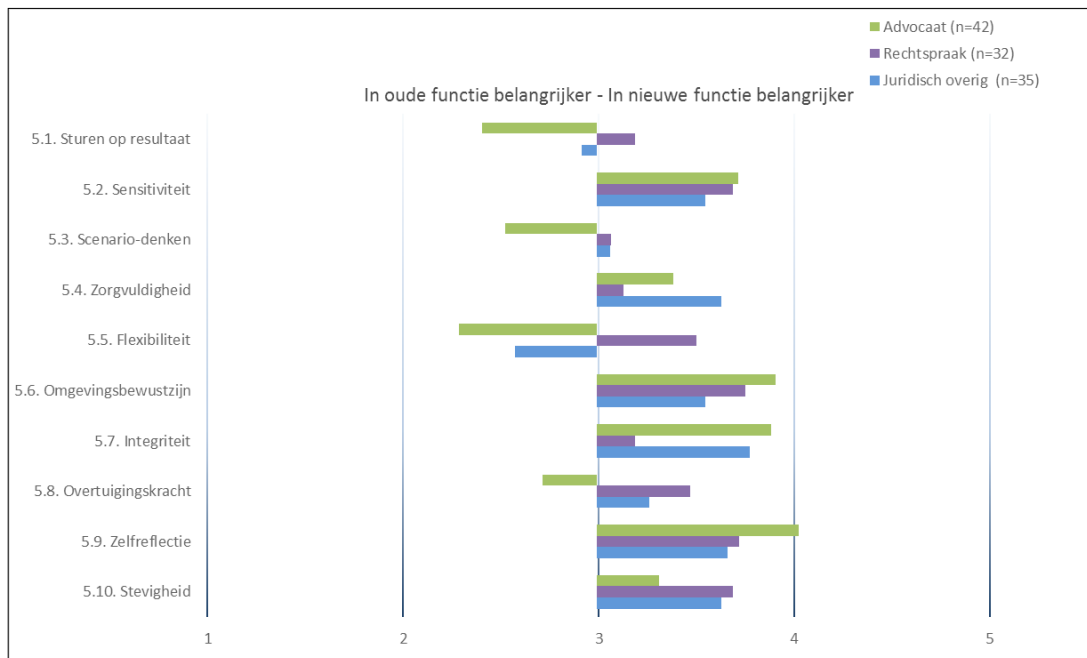
Het eerste dat opvalt is dat de nieuwe rechterfunctie van de kandidaten in het algemeen niet veel extra aandacht vergt, aangenomen dat de mate van 'belangrijker' impliciet iets zegt over de te leveren inspanning ten aanzien van het specifieke vereiste. Het overall gemiddelde blijft onder de 4; enig werk is altijd wel aan de orde dus.

Het meest interessante is natuurlijk de te detecteren verschillen in het profiel van de verschillende functiecategorieën waarbij we met name verschillen tussen commerciële en de non-profit sector als tegengestelden veronderstellen. Met die ogen kijken we naar figuur 5.1

De veronderstelde tegenstelling manifesteert zich helder op vereisten als sturen op resultaat, flexibiliteit, overtuigingskracht en scenario-denken. Op al die punten heeft de ex-advocaat (naar eigen zeggen) voldoende in huis in tegenstelling tot hen die uit de Rechtspraak komen. Aspecten die voor zowel ex-advocaten als Rechtspraak-'doorstromers' aandacht vragen zijn: zelfreflectie, omgevingsbewustzijn (met name voor ex-advocaten meer) en stevigheid (voor 'doorstromers' meer). In onze ogen heel treffend is het verschil in aandacht voor zorgvuldigheid en integriteit. Het zijn eigenschappen die de 'doorstromers' heel expliciet als een verworvenheid beschouwen waar de commerciële nog wel een tandje erbij menen te moeten zetten.

Gebrek aan andere vergelijkingsmogelijkheden laat geen verdere conclusie toe dan dat het portret op dit punt in overeenstemming is met de alledaagse verwachtingen, die - niet te vergeten - de basis vormen van veel van onze kijk op de zaken.

Figuur 5.1: Schattingspatroon vereisten van nieuwe functie door rio's 2014/2015 (n=109)

Toelichting: **(1)** zeer onbelangrijk in de nieuwe functie – **(5)** zeer belangrijk in de nieuwe functie

²¹ In de laatste categorie vallen universitaire medewerkers, juristen in overheidsdienst nationaal/gemeentelijk) en zelfstandig gevestigde adviseurs.

6 Magistratelijk gedrag getypeerd

Magistratelijkheid uit zich in gedrag; noblesse oblige. Maar hoe ziet dat eruit? Hoe gedraagt men zich als rechter, met name in de rechtszaal? Een van de onderwerpen die vanzelfsprekend aan de orde komt in de opleiding. Zoveel rio's zoveel meningen, dat is men al snel geneigd te denken. Hoewel? Zou er niet een vrij duidelijke communis opinio bestaan? Die vraag valt te beantwoorden door concrete voorbeelden de revue te laten paseren. Dat is gedaan door op een aantal bijeenkomsten de betrokken vier afdoeningen van rechtzaken te laten zien. Het waren vier in vivo opgenomen rechtzittingen opgenomen in het kader van de TV-serie De rechtbank (uitgezonden in de winter van 2010 - 2011).

In onze situatie werd, voorafgaand aan de vertoning van de vier zaakafdoeningen, de rio's eerst de vraag gesteld hoe men magistratelijk gedrag in het algemeen zou typeren aan de hand van 8 dimensies die elk twee tegengestelde stijlkenmerken als pool hebben. Die vraag (en het antwoord daarop) ziet dus op het 'abstracte' begrip magistratelijkheid. Na afloop van elke zaak werd gevraagd het gedrag van de rechter in kwestie te typeren op dezelfde dimensies. Zo kon men bijvoorbeeld aangeven of men het gedrag van de betrokken rechter meer als emotioneel dan wel als meer zakelijk kenschetste.

In figuur 6.1 zijn de 8 dimensies weergegeven en het gemiddelde scoringspatroon. De rood gekleurde scores geven het beeld weer van de beantwoording 'in abstracto'. Magistratelijk optreden wordt gekenmerkt door naar verhouding grote zakelijkheid, rechtlijnigheid, neutraliteit, procedure gerichtheid en sturend optreden. Het juiste midden houden tussen dwingend/faciliterend, tussen openhartig/terughoudend en tussen luisteren/doorvragen. Geen eenvoudige opgave, zo te zien.

Kijken we nu naar het scorebord gebaseerd op de waardering van het rechterlijk gedrag in de zaal. De eerste bevinding van de analyse van de scores gegeven na het zien van de vier zittingen is dat de overall gemiddelde scores op elke dimensie nagenoeg overeenstemmen met het 'abstracte' beeld. Alleen op drie dimensies na - rechtlijnigheid/lankmoedigheid, moraliserend/neutral en probleem-/ procedure gerichtheid - trad een verschuiving op naar het midden (groen gemaakt).

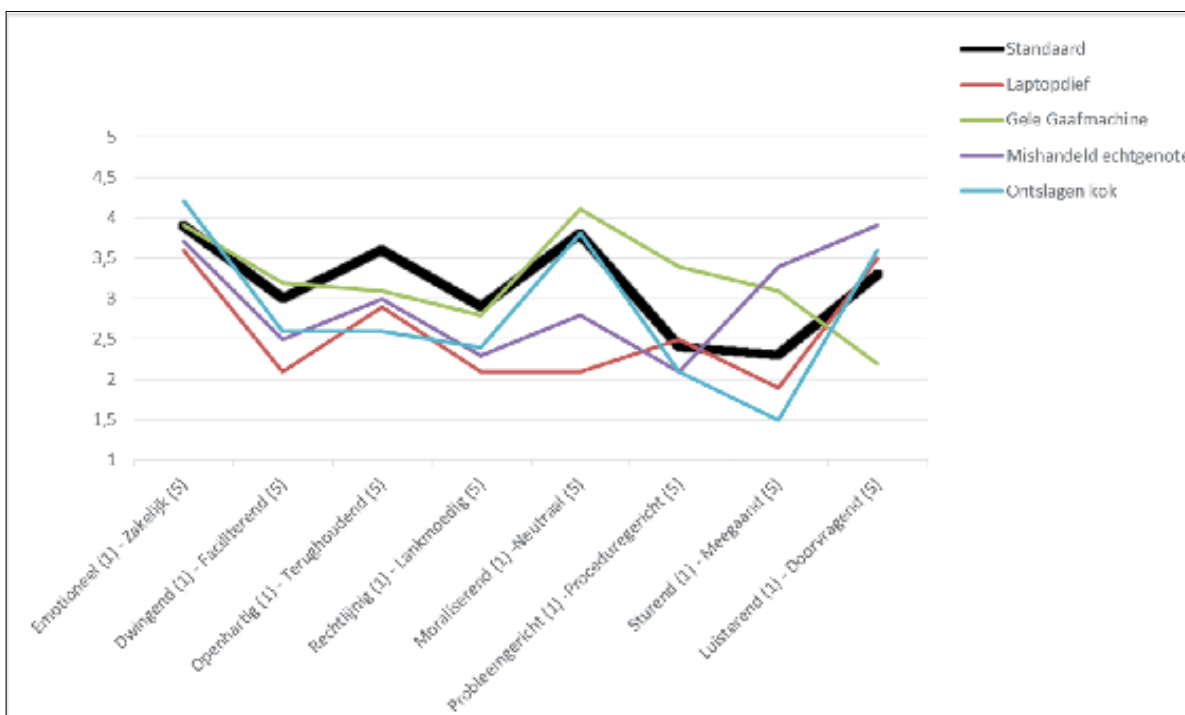
Figuur 6.2 toont vervolgens de afzonderlijke scorepatronen van elk van de vier zaakafhandelingen. Die patronen zijn afgezet tegen tegen de standaardscore: het overall gemiddelde van de vier zaken per dimensie. Men kan op twee manieren kijken naar de figuur. Allereerst naar de afwijkingen van of overeenkomsten met die standaardlijn. Vervolgens naar de onderlinge afwijkingen/overeenkomsten van de vier zaken.

Alle zaken komen vrij sterk overeen met de gewenste zakelijkheid. Naar verhouding grote afwijkingen treden op bij de dimensie moraliserend/neutral (de laptopdief versus de gele grafmachine), sturend/meegaand (de ontslagen kok versus de mishandelde echtgenote) en luisterend/doorvragend (de gele graafmachine versus de mishandelde echtgenote). Op die drie treedt dus duidelijke variatie in gedrag op hetgeen betekent dat rechters daar nogal van elkaar verschillen. Dat is minder op de dimensies rechtlijnig/lankmoedig, openhartig/terughoudend en het minst bij probleemgericht/proceduregericht.

Figuur 6.1: Typering magistratelijk gedrag; rio's 2014/2015 (n=64)

<i>Hoe typeert u magistratelijk gedrag?</i>						
	1	2	3	4	5	
Emotioneel	0	0	0	0	0	Zakelijk
Dwingend	0	0	0	0	0	Faciliterend
Openhartig	0	0	0	0	0	Terughoudend
Rechtlijnig	0	0	0	0	0	Lankmoedig
Moraliserend	0	0	0	0	0	Neutraal
Probleem gericht	0	0	0	0	0	Procedure gericht
Sturend	0	0	0	0	0	Meegaand
Luisterend	0	0	0	0	0	Doorvragend

Figuur 6.2: Beoordeling van rechterlijk gedrag; rio's 2014/2015 (n=65)

Hoe de zaken afzonderlijk te typeren? In de zaak, waarin een jonge dader die bij een inbraak een laptop had buitgemaakt (waarop de foto's van het eerste kind van een jong echtpaar stonden en waarvan geen back-up bestond), te recht stond, werd het gedrag van de mannelijke rechter vooral als dwingend en moraliserend getypeerd. Een autobestuurder was naar zijn volle overtuiging ten onrechte bekeurd, omdat hij een bij een bushalte stilstaande stadsbus had gepasseerd. Naar zijn mening was het geen bus, maar een gele graafmachine die werkzaam was en hem dwong tot passeren. De kantonrechter die de zaak afdeed werd als sterk meegaand, luisterend en proceduregericht beoordeeld. De strafrechter behandelde de zaak van een ernstig door haar (inmiddels ex-) echtgenoot mishandelde vrouw. Volgens de rio's deed ze dat sterk meegaand. Een kantonrechter slaagde erin om, bijna in de trant van een veilingmeester, een aanvankelijk onwillege werkgever toch een financiële handdruk te laten geven aan de door hem ontslagen kok. Haar gedrag werd getypeerd als sterk openhartig en erg sturend.

Ter afsluiting werd bij elk van de vier zaken nog gevraagd in hoeverre men de aanpak (zeer) inadequaat (1) dan wel (zeer) adequaat (5) achtte. De antwoorden groepeerden zich allen zeer dicht rond het midden.

Kortom, het antwoord op de vraag naar de do's don'ts luidt: dat het van de specifieke omstandigheden afhangt. Er bestaat wel een consensus over hoe men zich in het algemeen moet gedragen maar afwijkingen in een specifieke richting kan heel adequaat zijn in de gegeven omstandigheid. Het blijft een evenwichts performance, elke keer opnieuw.

Ter afsluiting

Zoals elke portretschilder telkens gedurende het proces afstand neemt van het canvas om de kwaliteit van het werk te beoordelen, zeker voor de final touch, zo dringt zich op deze plaats ook de kwaliteitsvraag op. Wat zeggen de verschillende invalshoeken waaruit dit profiel is samengesteld over de kwaliteit van de selectie?

Het kan toeval zijn, maar in de periode dat er intensief gedacht werd over het rechtersprofiel en gesleuteld werd aan de inrichting van de Initiële Opleiding, besteedden twee door de Rechtspraak benoemde bijzondere hoogleraren in hun oratie aandacht aan het selectie vraagstuk.

Den Tonkelaar (Nijmegen) maakt in dit verband geen moordkuil van zijn vrees dat er te gemakkelijk wordt afgeweken van de eis dat de Rechtspraak de beste kwaliteit moet selecteren. Als - in zijn ogen overigens onjuiste - redenen noemt hij het argument van geldgebrek en de overweging dat het corps rechters een afspiegeling moet zijn van de bevolking. Wat de selectie betreft stelt hij dat de kans op de juiste kandidaten het grootst is bij de 'interne doorstromers'. Daarbij kan men afgaan op de klinische blik van de ervaren opleider (die binnen enkele weken zicht heeft op de kandidaten).²² Ten aanzien van beide laatste stellingen blijft echter een sluitende argumentatie achterwege.

Ahsmann (Leiden) ging in haar oratie uitgebreider in op dit onderwerp. Interessant is haar betoog op het punt van het functieprofiel van de rechter. Dat blijkt sinds de eeuwwisseling liefst 3 maal anders te zijn verwoord.²³ Om een indruk te krijgen: in het meest recente worden onder meer 11 competenties en 13 essentiële vaardigheden als vereiste geformuleerd. Het gaat om vaardigheden als: integriteit (betrouwbaar), besluitvaardigheid, sterk analytisch vermogen, communicatief (zowel schriftelijk als mondeling), sociabiliteit (empatisch), kunnen delegeren, omgevingsbewust, zelfreflectie, zelfvertrouwen, leiderschap, flexibel, verdraagzaam, consciëntieus, open van geest en niet te vergeten een hoog IQ. Ten aanzien van het feitelijke selectieproces stelt zij vele vragen die qua strekking allemaal neerkomen op de vraag wat de empirische onderbouwing is van de verschillende onderdelen van dat proces zoals de brieven selectie, het assessment, de persoonlijkheidstest, de IQ-test, en het interview met leden van de selectiecommissie. Relevante vragen die beantwoording verdienen maar vooralsnog niet zullen krijgen omdat het noodzakelijke empirische materiaal dat zicht zou kunnen geven op de voorspellende waarde van de instrumenten binnen de Rechtspraak op dit moment ontbreekt.

Valt er dan niets te zeggen over de selectiekwaliteit? Gelukkig, zo erg is het niet, als we mogen afgaan op de kennis die Marise Born, hoogleraar Personeelpsychologie in het bijzonder de Selectiepsychologie aan de Erasmus Universiteit, in haar oratie ter tafel bracht. Zij stelt dat op grond van het vele beschikbare onderzoek vast staat dat IQ de beste voorspeller is voor toekomstig werksucces en dat wat persoonlijkheidsfactoren aangaat voor consciëntieusheid - een combinatie van nauwgezetheid en betrouwbaarheid - hetzelfde doorgaans geldt. Daarentegen heeft het doorgaans weinig gestructureerde interview geen substantiële betekenis.²⁴ In het periodiek Rechtstreeks (nr.4-2012) verwoordde zij vervolgens naar aanleiding van het door haar in opdracht van de Raad voor de rechtspraak verrichte onderzoek naar de kwaliteit van de selectieprocedure een heldere boodschap: op grond van bestaand onderzoek naar de kracht van enerzijds de klinische (door beoordelaars) en anderzijds statistisch (computer gebaseerde) voorspelling de algemene conclusie moet luiden dat de beste selectiestrategie een combinatie is van een rationeel, gestandaardiseerd en baan-gerelateerd instrumentarium. De Rechtspraak gaat daarentegen vooral af op het klinisch oog. De Rechtspraak moet naar haar mening het instrumentarium vernieuwen. Ook zij wees op de te betreuren situatie waarin informatie over selectiescores en werkprestaties ontbreekt zodat we niet empirisch na kunnen gaan of we de goede selectiecriteria hanteren. Werk aan de winkel dus.

Het goede nieuws hierbij luidt: het gevraagde werk is inmiddels ter hand genomen op twee verschillende manieren.

Wat betreft de opleiding is vastgesteld wat een rio moet kunnen aan het einde van de opleiding en daartoe is gekeken naar de profielen die begin 2012 voor rechters en raadsheren zijn vastgesteld. Daarin is een groot aantal resultaatgebieden, essentiële situaties en competenties onderscheiden. De profielen zijn vertaald naar concrete taakomschrijvingen, competenties en leerdoelen/eindtermen, die hanteerbaar zijn voor ontwerpers van leeractiviteiten, begeleiders en beoordelaars. De eindtermen zijn ingedeeld in vijf thema's: zittingsvoorbereiding; zitting; uitspraken en beslissen; magistratelikheden, professionalisering en beleid en samenwerking, communicatie en intervisie. Er is gezorgd voor aansluiting bij de clustering van competenties van het project Vernieuwing selectie van rechter. Belangrijk in het ontwerp van de initiële opleiding is voorts dat beoordelen is losgemaakt van begeleiden. De beoordeling gebeurt door een landelijke beoordelingscommissie. Twee kritische beoordelingscriteria met het oog op magistratelikheden zijn 'handelt integer' en 'geeft blijk van een onpartijdige uitstraling en behandelt procesdeelnemers onpartijdig'. Beide zijn gerelateerd aan omgevingsbewustzijn.

²² J. D. A. den Tonkelaar, *Optimus Iudex; Over het belang van de selectie van onze rechters*, Wolters Kluwer Business, Deventer 2009, respectievelijk p.23 en p. 41.

²³ M. Ahsmann, *Over meesters in de rechten en priesters in het recht; Feit en fictie in hun opleiding*, Boom Juridische uitgeverij, Den Haag 2012. Niet duidelijk wordt daarbij, zo stelt zij, waarom eigenschappen verdwijnen of toegevoegd worden (pp.140-141). Zij vermeldt in dit verband ook dat de luistervaardigheid door Ras, oud president van de Hoge Raad, in de jaren tachtig als belangrijkste vaardigheid werd gezien; zoals we kunnen zien ontbreekt die hier (althans expliciet) in de opsomming. Eerder zagen we hoe de huidige rechters (in spe) die competentie hoog waarden. Kortom het bekende verschil tussen law in the books and law in action.

²⁴ M.P. Born, *Vruchten van Selectie, Oratie 30 november 2007, Erasmus Universiteit*, p.5. Opbeurend is ook het de door haar gemelde feit dat op het terrein van het onderzoek naar persoonlijkheidsverschillen vast is komen te staan dat agressiviteit, assertiviteit en ruimtelijk inzicht tot het kleine aantal kenmerken behoort dat systematisch samenhangt met sekseverschillen (man heeft er meer van) als we dat in combinatie zien met het huidige functieprofiel van rechter waarin deze eigenschappen ontbreken.

Een tweede bijdrage aan de selectie vormt de ontwikkeling van een volgsysteem van de instromers. Aan de hand daarvan kan, op termijn, in samenhang met het bovengenoemde beoordelingssysteem de empirische fundering van de selectie versterkt worden. Hoopvolle perspectieven dus.

Terug naar vraag over de kwaliteit van de huidige “vangst”. Zonder dat men aan dit betoog overdreven gewicht kan toekennen gelet op de status van het materiaal, valt te concluderen dat dit op zichzelf geen duidelijke aanwijzingen bevat die te denken geven over de te verwachten kwaliteit in het toekomstig werk van de ‘Nieuwe’. Voor zover we kunnen nagaan, bijvoorbeeld waar het gaat om het rechtersbeeld, responsiviteit en gevoeligheid voor rechterlijk beleid, biedt de vergelijking met de responsgroep uit de ervaren rechters geen opmerkelijke verschillen die in die richting zouden kunnen duiden.²⁵ Het door professionals in de landelijke klantenwaardering gegeven oordeel ten aanzien van de rechters is het oordeel bepaald niet negatief. Een sterker argument - want berustend op een gestandaardiseerd en gevalideerd instrument - biedt ons de Hexaco-test. De opvallend hoge score voor Consciëntieusheid en Integriteit mag doen verwachten dat succes in het beroep waarschijnlijk is.

Al met al lijkt het beeld dat hier geschilderd is wel op een tafereel, dat men jaarlijks kan aantreffen bij de haringkraam: tevreden wordt opgegeven over de frisheid van de Hollandse Nieuwe die weer smaakt als vanouds.

²⁵ Wat het rechtersbeeld betreft: zie: NL – BE; rechtersbeelden en beelden over rechters; <https://ssr.nl/uploads/Pdf-documenten/nieuwsberichten/Vis%20a%20vis%201.pdf>. Het responsiviteit beeld van rechters kom aan de orde in Rechters vis-à-vis de burger; <https://ssr.nl/uploads/Pdf-documenten/nieuwsberichten/Vis%20a%20vis%201.pdf>

Aan deze uitgave werkten mee:

Albert Klijn

Rechtssocioloog, voormalig wetenschappelijk adviseur Raad voor de rechtspraak en thans in diezelfde functie part time medewerker bij SSR

Barend Koch

Psycholoog en venoot van Van der Maesen & Koch HRM-advies, Haarlem

Ansje Kraaienbrink

Onderwijskundige, werkzaam bij SSR als cursusmanager binnen de initiële opleiding ZM en het team civielrecht

